

Степан Віднянський,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України
Інституту історії України НАНУ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ З СУСІДНІМИ КРАЇНАМИ- ЧЛЕНАМИ ЄС ТА ЇХ ВПЛИВ НА БЕЗПЕКУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

У статті висвітлено окремі проблемні питання у взаємовідносинах України та сусідніх країн-членів Європейського Союзу – Республіки Польща, Угорщини, Румунії і Словацької Республіки, які час від часу загострюються та підживлюються й використовуються Російською Федерацією, що становить потенційну загрозу для України та міжнародної безпеки в Карпатському регіоні загалом, і які потребують якнайшвидшого розв'язання. Наголошується, що Україна географічно і політично належить до Центральної Європи, тому держави цього регіону є найприроднішими її друзями та партнерами, і завданням урядових, регіональних та громадських структур, міжнародних організацій та об'єднань є спільними активними й послідовними зусиллями подолати існуючі конфліктні ситуації і проблеми у взаємовідносинах. Потужним важелем для цього, а також для поглиблення міждержавного партнерства й добросусідської взаємовигідної співпраці, є євроінтеграційний чинник, безпекові виклики агресії Росії та новітні загрози сучасних міжнародних відносин.

Ключові слова: безпека, Європейський Союз, Карпатський регіон.

The paper highlights some problematic issues in Ukraine's relations with neighbouring European Union Member States - the Republic of Poland, Hungary, Romania and the Slovak Republic, that have been escalated and exploited from time to time by the Russian Federation. These problems pose a threat to Ukraine and international security in the Carpathian region and need to be addressed as soon as possible. The author stresses that Ukraine belongs geographically and politically to Central Europe, therefore the states of this region are its most obvious friends and partners, and the task of governmental, regional and public institutions, international organisations and associations is to overcome existing conflict situations and problems in mutual

relations by joint active and consistent efforts. The factor of European integration, Russian aggression and the latest threats in contemporary international relations are strong levers for this, as well as for deepening interstate partnership and neighbourly, mutually beneficial cooperation.

Keywords: *security, European Union, Carpathian region.*

При розгляді проблем європейської міжнародної безпеки, зокрема в Карпатському регіоні, особливо важливим є аналіз еволюції взаємовідносин України та сусідніх держав Центрально-Східної Європи, адже на тлі активного обговорення експертами і ЗМІ гібридної агресії РФ проти України значно менше уваги приділяється викликам і потенційним загрозам Україні, які виникають на західному геополітичному напрямі.

Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р., а також результати всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. на його підтвердження створили необхідні правові й політичні передумови для становлення незалежної Української держави, а отже і для утвердження України як повноправного суб'єкта міжнародних відносин. Саме результати референдуму стали ключовим моментом у процесі міжнародного визнання України, що розпочався відразу після вільного народного волевиявлення. Хвиля визнання і встановлення дипломатичних відносин з іноземними державами була безпрецедентною: лише впродовж грудня 1991 р. Україну як повноправний суб'єкт міжнародних відносин визнали 68 держав світу, а до першої річниці проголошення незалежності статус відродженої Української держави визнали 132 країни, з них 110 встановили з нею дипломатичні відносини. Це стало показником того, що міжнародне співтовариство розглядало незалежну Україну як запоруку стабільності на теренах колишнього СРСР і гарантію незворотності демократичних процесів і геополітичних змін у Східній Європі, що водночас закріплювало перемогу колективного Заходу над СРСР у «холодній війні».

Дійсно, у тодішній однополярній системі міжнародних відносин Україна стала складовою системи стримування реваншистських амбіцій Росії. У цьому контексті незалежність України сприймалася найближчими західними сусідами: Польщею, Чехо-Словаччиною (з 1993 р. – Словаччиною та Чехією), Румунією, Угорщиною. Для посткомуністичних країн Центральної та Південно-Східної Європи незалежна Україна відокремлювала їх від Росії та забезпечувала умови стабільності для суспільно-економічних змін, необхідних для інтеграції до Європейського Союзу і НАТО. Причому в період становлення двосторонніх відносин України з державами цього регіону прикметною рисою був довірливий, хоч подекуди і гострий, політичний діалог вищого національного істеблішменту та формування інституційно-нормативного каркасу взаємовідносин у 1990-1999 рр., в наступний період – у 2000-2013 рр. – актуалізація євроінтеграційного та євроат-

лантичного порядку денного міждержавного діалогу, а у 2014-2021 рр. – зміцнення стабільності та безпеки в регіоні Центральної та Східної Європи і підтримка територіальної цілісності України країнами регіону, солідаризація з міжнародними організаціями щодо політики стосовно тимчасової окупації АРК Росією та російсько-українського збройного конфлікту на Сході України, зокрема щодо запровадження санкцій проти РФ.

Отже, не випадково Україна у розвитку двосторонніх відносин першочергового значення надавала налагодженню безпосередніх контактів саме із сусідніми державами. Вона виходила з того незаперечного факту, що географічно й політично Україна належить до Центральної Європи, тому нашими найприроднішими партнерами і друзями повинні бути країни цього регіону, зокрема Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, а також Балтійські держави, Молдова, Болгарія. Ще 27 липня 1990 р. при затвердженні на посаді міністра закордонних справ УРСР Верховною Радою Анатолій Зленко виклав концепцію діяльності МЗС у нових історичних умовах і серед пріоритетних напрямів зовнішньополітичної діяльності України наголосив на «розвитку нормальних відносин з усіма країнами, але особливо це стосується безпосередніх сусідів України. Важливою передумовою таких взаємовідносин є підтвердження принципу недоторканності кордонів у повоєнній Європі, що історично склалися і знайшли своє закріплення у Гельсінському Заключному акті. Україна виступає за закріплення цього принципу у двосторонніх відносинах із країнами Європейського континенту. Із сусідніми державами – укладення на певному етапі договорів про добросусідство, дружбу і співпрацю»¹.

Успішний початок процесів розвитку двосторонніх міждержавних відносин із країнами Європи, який домінував у зовнішній політиці України в перші роки незалежності, було покладено у взаємовідносинах з Угорською Республікою, нове демократичне керівництво якої виявляло надзвичайно велику зацікавленість щодо набуття Україною державного суверенітету і сміливо підтримувало й заохочувало всі її починання у зміцненні незалежності. Історія становлення новітніх українсько-угорських відносин бере свій початок ще з кінця 1989 р., коли в Угорщину прибула українська делегація, очолювана міністром культури УРСР Ю. Олененком. Уперше в сучасній історії України було підписано двосторонній протокол про співпрацю сусідніх країн у галузі культури².

У серпні 1990 р. на запрошення міністра закордонних справ Угорщини Г. Єсенські відбувся робочий візит міністра закордонних справ УРСР А. Зленка до Угорської Республіки. До речі, як згадував згодом А. Зленко, «цьому намагалося зашкодити Посольство СРСР в Угорщині, яке відстежувало кожний наш крок і навіть попереджало, що «не допустить будь-яких дій», які не узгоджувалися б із союзними відомствами»³. Водночас зустріч міністрів закордонних справ стала підготовкою до відвідання України президентом Угорської Республіки.

27 вересня 1990 р. в Києві відбулася зустріч Голови Верховної Ради УРСР Л. Кравчука і президента Угорської Республіки А. Гьонца, який прибув в Україну з офіційним візитом. Слід наголосити, що це був перший офіційний візит до нашої республіки глави іншої держави після прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України. Відбулися українсько-угорські переговори з широкого кола питань двосторонніх відносин, у результаті яких було ухвалено спільну заяву.

У цьому важливому міжнародно-правовому документі Українська РСР та Угорська Республіка підтверджували своє прагнення підтримувати і розвивати взаємовигідну співпрацю й добросусідські відносини, що відповідають їх національним інтересам і не спрямовані проти третіх сторін, ґрунтуються на Статуті ООН, документах Народи з питань безпеки та співробітництва в Європі, загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Це було дуже важливо з огляду на легітимацію Декларації про державний суверенітет УРСР. Сторони також заявляли про невід’ємне право народів України та Угорщини визначати свій внутрішній і зовнішній статус без втручання ззовні та здійснювати політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток⁴.

Серед інших документів, що закладали основи якісно нових, прямих двосторонніх відносин України з сусідніми східноєвропейськими країнами, була і Декларація про принципи та основні напрями розвитку українсько-польських відносин, підписана 13 жовтня 1990 р. під час офіційного візиту в Україну міністра закордонних справ Республіки Польща К. Скубішевського. У ній Україна і Польща заявляли про своє прагнення до утвердження між ними як суверенними державами добросусідських відносин і підтримання й розвитку взаємовигідної співпраці, що відповідають їх національним інтересам. Основою цих відносин, наголошувалось у Декларації, є принципи Статуту ООН, Гельсінського Заключного акта та інших документів Народи з питань безпеки та співробітництва в Європі, зокрема принципи суверенної рівності, непорушності кордонів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи, мирного врегулювання спорів.

Українська РСР і Республіка Польща заявили, що не мають одна до одної жодних територіальних претензій, розглядають існуючий між ними державний кордон як непорушний тепер і в майбутньому і вважають це важливим елементом миру і стабільності в Європі. У Декларації наголошувалось, що Україна і Польща будуть всебічно заохочувати українсько-польські зв’язки, усвідомлюючи етнічну й культурну спорідненість українського й польського народів і дбаючи про збереження позитивної спадщини їхніх багатовікових відносин⁵. Отже, був зроблений перший, досить важливий крок на шляху до українсько-польського примирення, що згодом стало важливою опорою нової Східної Європи, а в ширшому сенсі – гарантом геополітичної стабільності у цій частині світу.

Невипадково Польща була серед перших держав світу, яка слідом за Канадою 2 грудня 1991 р. офіційно визнала незалежність України і 4 січня 1992 р. встановила з нею дипломатичні відносини, а 18 травня 1992 р. під час візиту до Польщі Президента України Л. Кравчука було підписано Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Республікою Польща. Після розширення Європейського Союзу у 2004 і 2007 роках Польща за підтримки Швеції ініціювала перегляд стратегії східноєвропейської політики ЄС і висунула ідею проєкту Східного партнерства, офіційно започатковану у травні 2009 р. на пражському саміті ЄС за участі України. Наприкінці 2013 – в першій половині 2014 рр., коли російська «гібридна війна» проти України втілювалася в анексії Криму та агресії на Донбасі, Польща ініціювала прискорення підписання угод ЄС з Україною про асоціацію та зону вільної торгівлі.

Польща та інші держави регіону – найближчі сусіди України – були одними з перших, хто ратифікував Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 р.: Румунія ратифікувала цю угоду першою з країн-членів ЄС у липні 2014 р., Словаччина – у вересні-жовтні, Польща і Угорщина – в листопаді-грудні 2014 р. Адже, попри існуючі проблеми у двосторонніх відносинах, в національних інтересах цих держав якомога швидше інтегрувати Україну як в ЄС, так і в НАТО.

Проте з часом у взаєминах України з державами Центрально-Східної Європи, особливо після здобуття ними повноправного членства в ЄС і НАТО, виникли певні проблеми. І хоча, як переконаний міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба, «із жодною зі зазначених держав Україна не має фундаментальних розбіжностей, які неможливо подолати. Треба лікувати рани минулого, де вони стають на заваді, та рухатися вперед. Тільки вперед»⁶. Утім, все ж проблеми у взаєминах України з цими сусідніми державами, на жаль, існують і навіть загострюються час від часу та підживлюються й використовуються Росією, що становить певну загрозу для України та міжнародної безпеки в Карпатському регіоні і які потребують розв'язання.

Наприклад, говорячи про українсько-польські відносини, які часто характеризують гучними заявами про стратегічне партнерство, не можна не згадати про безпрецедентний конфлікт між країнами в питаннях історичної пам'яті, зокрема про спроби польської сторони на тлі історичного спору між Польщею і РФ нав'язати Україні своє бачення історії, зокрема подій часів Другої світової війни (Волинська трагедія, щодо людських втрат України і Польщі часів Другої світової війни) та перших повоєнних років (насильні обміни населенням та акція «Вісла» тощо), що займає помітне місце в історичній політиці Польщі і підживлює конфлікт між обома сусідніми державами в питаннях історичної пам'яті, що стало ледь не ключовим питанням у відносинах між Україною та Польщею на сучасному етапі. Досить згадати, наприклад, тривале польсько-українське протистояння

навколо пошуково-ексгумаційних робіт щодо загиблих на території України поляків, або пам'ятника учасникам УПА на горі Монастир у Польщі, що загинули у боях із військами НКВС. Якщо в період становлення новітніх українсько-польських відносин, які в другій половині 1990-х років дійсно набули стратегічного характеру, за їх основу, зокрема, було взято формулу «Вибачаємо і просимо вибачень», і навіть 21 травня 1997 р. президенти України і Польщі Л. Кучма та А. Квасневський підписали спільну заяву «До порозуміння і єднання», то згодом про неї вочевидь забули, і українсько-польські відносини опинилися, по суті, у кризовому стані. Невипадково майже три роки – з грудня 2017-го, коли президент Польщі, оминаючи Київ, демонстративно відвідав лише Харків для вшанування могил вбитих сталінськими спецслужбами польських офіцерів, - по жовтень 2020 року - не було офіційного візиту в Україну президента Республіки Польща А. Дуди. Однак і цей візит до Києва польського президента не привів до суттєвого прориву у відносинах між двома сусідніми країнами.

До початку 2010-х рр. українсько-угорські відносини можна було вважати зразковими з погляду європейської політики добросусідства, примирення і солідарності. Угорщина дійсно, як наголошував Надзвичайний і Повноважний Посол Угорщини в Україні (2014-2018 рр.) Ерно Кешкен, багато в чому була першою серед інших держав світу щодо налагоджування та розвитку добросусідських відносин з Україною⁷. Наприклад, сформована впродовж 1991-2009 рр. договірно-правова база українсько-угорського співробітництва складалася з 75 міжнародних документів різного статусу – від міждержавних до міжвідомчих, які охоплювали весь діапазон співпраці в політичній, економічній, соціальній, військовій та гуманітарній сферах⁸.

Хоча варто згадати, що, підписавши першою серед сусідніх держав з Україною базовий Договір про основи добросусідства і співробітництво 6 грудня 1991 р., Угорська Республіка тривалий час затягувала його ратифікацію Державними Зборами через сильний опір частини угорського парламенту щодо ст. 2 цього Договору, в якій було зафіксовано надзвичайно важливе положення про те, що «сторони поважають територіальну цілісність одна одної і заявляють, що не мають і не будуть мати в майбутньому територіальних претензій одна до одної». Це затримало набуття чинності Договору: якщо українською стороною він був ратифікований 1 липня 1992 р., то угорською – лише 11 травня 1993 - го, а обмін ратифікаційними грамотами відбувся 16 червня 1993 р.⁹

1 травня 2004 р. Угорщина стала членом Європейського Союзу, де з часом перетворилась на приклад проблемної для брюссельської бюрократії країни. Невипадково у травні 2021 р. в ЄС навіть постало питання про можливість робити заяви від імені 26 держав-членів, а не усіх 27, після серії вето Угорщини з ряду питань європейської політики. Дійсно, політика прем'єр-міністра Угорщини В. Орбана дедалі виразніше свідчить про демонстративне протиставлення

угорської суб'єктності європейській солідарності. Зокрема, за умов російської агресії проти України В. Орбан намагається зберегти «нормальні відносини з В. Путіним», а його зближення з Росією, критика санкцій і опортунізм у просуванні економічних інтересів РФ в Угорщині створює проблеми і підриває європейську єдність. МЗС Угорщини також часто розглядає війну в Україні так, ніби це заморожений конфлікт, і взаємодія з Росією є неминучою, а угорські ЗМІ, починаючи фактично з 2014 р., подекуди тиражують російські пропагандистські фейки щодо суб'єктності України¹⁰. Сам В. Орбан, як вважає один з авторитетних фахівців з українсько-угорських відносин, директор Інституту центральноєвропейської стратегії Д. Тужанський, «не сприймає Україну як суверенну державу, не вірить в Україну і вважає її штучною державою»¹¹.

Проявами цього курсу є, наприклад, реалізація спільного проєкту з побудови «Росатомом» угорської атомної станції «Вахш», шантаж Євросоюзу можливістю угорського вето рішення про економічні санкції проти РФ, відмова від прийому національної квоти нелегальних мігрантів до ЄС і, нарешті, протистояння Угорщини та України.

Радикальне погіршення українсько-угорських відносин у 2017-2021 рр. пов'язане з дискурсом довкола прав угорської національної меншини в українському Закарпатті, зокрема з ухваленням у вересні 2017 р. закону про використання державної української мови в навчальних закладах України – Закону про освіту (7 стаття). Прояв української суб'єктності спровокував неадекватну реакцію Будапешта, що привело до взаємної висилки дипломатів, оголошення топ-посадовців персонами нон грата, звинуваченням у втручання у вибори та фінансуванні сепаратизму тощо. Угорщина, зокрема, заблокувала нормальну планову роботу Комісії Україна – НАТО. Також вона регулярно відкидає українські пропозиції щодо вирішення конфліктних питань національної політики, наполягає на створенні угорського анклаву (автономії) на території України (в Закарпатті), подвійному громадянстві (масове роздавання закарпатцям угорських паспортів), оновленні українського законодавства про національні меншини, на праві угорської меншини користуватися своєю мовою у всіх сферах, включаючи державне управління, що є втручанням у внутрішньополітичні справи України, як і агітація серед угорців Закарпаття під час виборів в Україні тощо. Минулого року, наприклад, у ЗМІ Угорщини правлячою, по суті націоналістичною партією «Фідес», що активно пропагує ідею «Великої Угорщини», було розгорнуто масштабну, по суті ревізійно-оністську кампанію з відзначення 100-річчя Тріанонського мирного договору як найбільшої трагедії в історії Угорщини, «коли її паризькі миротворці несправедливо позбавили 2/3 історичної території угорців».

Загалом свої подальші відносини з Україною угорська сторона ставить у залежність від її гуманітарної політики, вимагаючи коригування цієї політики, зокрема щодо угорців Закарпаття, згідно з угорським баченням розв'язання

конфліктних гуманітарних проблем¹². Все це можна розглядати як загрозу для України й безпеки в Карпатському регіоні загалом. Отже, необхідні спільні, нестандартні зусилля з обох сторін, щоб зняти наявне у багатьох українців відчуття небезпеки, що нібито на Закарпатті можливе якщо не повторення кримського чи донбаського сценаріїв, то розігрування угорської карти задля дестабілізації України, а в закарпатських угорців – гнітюче відчуття щодо позбавлення прав і можливої асиміляції, навіть якщо вони є хибними. Адже в демократичних державах національні меншини є насправді мостом порозуміння й зближення, а не предметом міждержавних суперечок і конфліктів.

Румунія визнала незалежність України в числі останніх сусідніх країн – 8 січня 1992 р., а 1 лютого 1992 р. були встановлені дипломатичні відносини між Україною та Румунією. Ще в період суверенізації України радикальні націоналістичні сили Румунії часто використовували український фактор в інтересах внутрішньополітичної боротьби. Ними пропонувалося, зокрема, проводити політику «малих кроків» щодо Бессарабії та Північної Буковини з метою культурної, економічної, а потім і політичної інтеграції цих територій до складу «Великої Румунії». Неврегульована, на думку румунської сторони, територіальна проблема була центральною перешкодою в українсько-румунських відносинах протягом першої половини 1990-х років. Досить згадати заяву румунського парламенту «Про пакт Ріббентропа-Молотова та його наслідки для Румунії» (липень 1991 р.), в якій фактично було висунуто територіальні претензії до України, і відповідну заяву Верховної Ради УРСР про те, що «визнання названого пакту незаконним не є підставою для виправдання претензій на українські землі ні в минулому, ні в сучасному, ні в майбутньому», або той факт, що Румунією не були визнані результати всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. на підтвердження незалежності України на території Бессарабії та Північної Буковини. А у 1993 р. Румунія в односторонньому порядку денонсувала радянсько-румунську угоду 1961 р., що була юридичною основою лінії українсько-румунського кордону.

Взаємне визнання суб'єктності відбулося лише завдяки підписанню Договору про відносини добросусідства і співробітництво між Україною і Румунією 2 червня 1997 р., хоча цьому передував складний переговорний процес з 1993 р. Київ і Бухарест визнали незмінність національно-державних кордонів. Водночас за наполяганням румунської сторони було включено до тексту Договору окрему, найбільшу 13-у статтю, присвячену взаємній співпраці у захисті прав національних меншин в обох державах. Також у ній було підкреслено, що меншини мають не тільки права, а й обов'язки, зокрема зберігати лояльність до країни свого громадянства і поважати права інших осіб, які належать і до більшості населення, і до меншин. З цією метою в 1998 р. було створено змішану міжурядову українсько-румунську комісію з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, а згодом – також два єврорегіони – «Нижній Дунай» та

«Верхній Прут», діяльність яких Румунія мала намір використовувати насамперед із метою посилення фактору румунської національної меншини в політиці й житті України. А спірне питання демаркації ділянки українсько-румунського державного кордону на Чорному морі було відкладено залежно від рішення Міжнародного гаазького арбітражу, що було зафіксовано в додатковій угоді до договору у формі обміну листами міністрів закордонних справ України та Румунії¹³. У підсумку відповідне рішення 2007 р. визнало за Україною належність острову Зміїний, але більша частина нафтоносного спірного шельфу Чорного моря відійшла до Румунії. Визнання Україною рішення цього арбітражу досі залишається предметом критики, сприймаючись як згода на зміну національних кордонів.

Загалом підписання двостороннього політичного договору відіграло важливу роль у динаміці міждержавних відносин України та Румунії, які, як вже зазначалося, були доволі прохолодними від початку здобуття Україною незалежності через спірні питання та серйозні суперечки між двома сусідніми державами, зокрема щодо морського кордону. У складних політичних умовах відбувалася в липні 1997 р. й ратифікація цього договору парламентом Румунії насамперед через жорстку критику і спротив з боку колишніх комуністів на чолі з І. Ілієску та радикальних націоналістів із партії «Велика Румунія». Лише завдяки зусиллям правоцентристського уряду, очолюваного президентом Е. Константінеску, договір був ратифікований: в Сенаті за нього проголосували 65 депутатів, а 50 були проти і троє утрималися, а серед депутатів нижньої палати парламенту 165 проголосували «за» і 92 «проти» ратифікації договору¹⁴.

Після вступу Румунії до ЄС і НАТО у 2004 р. (поблизу порту Констанца створено військову базу США) пом'якшала риторика Бухареста щодо конфлікту з Угорщиною (щодо статусу угорської національної меншини у Трансильванії) та щодо територіальних претензій на Бессарабію і Буковину. Однак румунські націоналісти, які є прихильниками проєкту створення «Великої Румунії», продовжують висувати територіальні претензії до України. Наприклад, влітку 2018 р. в рамках Днів української дипломатії в Європі у Бухарестському університеті відбувся міжнародний круглий стіл, де окремі румунські науковці у своїх виступах безапеляційно стверджували, що Північна Буковина цілком законно була включена до складу Румунського королівства у 1918 р., а у 1940 р. її неправомірно й насильно приєднав до України Сталін, що в Україні живе єдина цілісна меншина - близько пів мільйона румун, а молдаване – це штучна нація і т. п., й навіть демонстрували та передали представникам Посольства України в Румунії мапу «Великої Румунії»¹⁵. Загалом після початку агресії з боку Росії і де-факто війни на Сході України загострилися складні питання історичної пам'яті й низка спірних питань щодо національних меншин у трикутнику Україна – Молдова – Румунія (видача румунських паспортів громадянам України, негативний вплив на українців регіону Української православної церкви Московського патріархату тощо).

Однак усі ці претензії та проблеми певною мірою нейтралізуються включенням румунської суб'єктності до системи зобов'язань у форматі ЄС і НАТО. Проте для ефективного подолання наявних проблем необхідні активні послідовні зусилля урядових та громадянських структур обох сусідніх держав.

Щодо українсько-словацьких відносин, то насамперед слід наголосити, що Україна була першою серед держав світу, яка визнала незалежність Словацької Республіки в день її офіційного проголошення – 1 січня 1993 р., того ж дня Київ та Братислава встановили дипломатичні відносини. А через пів року, 29 червня 1993 р. під час офіційного візиту в Україну президента СР М. Ковача був підписаний базовий договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною і Словацькою Республікою.

Територіальна близькість, наявність української та словацької національних менших у двох сусідніх державах, спільність історичної долі та інтересів у Карпатському регіоні, відсутність конфліктогенних чинників між країнами в минулому й у політичному порядку денному стали стимулом для інтенсивного розвитку всіх сфер українсько-словацької співпраці. Найшвидшу віддачу давало саме прикордонне співробітництво. Упродовж другої половини 1990-х років тривав процес розбудови міжнародно-правового забезпечення двосторонніх відносин, насамперед у галузі економічного співробітництва. На 2001 р., наприклад, між Україною та Словаччиною було укладено близько 60 двосторонніх договорів і угод. Українсько-словацьке співробітництво значно активізувалося після подій 2014 р. в Україні і через потреби вирішення ключових питань європейської безпеки, зокрема питання енергетичної безпеки України та Європи, і претендує, на думку фахівців, на відносини стратегічного значення у регіоні Центрально-Східної Європи¹⁶.

Водночас вільні від історичних тягарів та серйозних проблемних питань українсько-словацькі відносини, на жаль, не набули системного характеру, а радше є, на думку експертів, історією недооцінених можливостей. Україна та Словаччина багато в чому залишаються «terra incognita» одна для одної. До того ж багато словаків, наприклад, залишаються симпатиками ідей панславізму, а для частини словацького політикуму досить близька російська призма сприйняття України. Уряд СР на початку 1990-х років визнав існування окремої від українців т. зв. русинської нації на своїй території (Пряшівщина), підтримує русинські організації, шкільництво тощо, що на думку багатьох словаків, зокрема й науковців, було з боку Словаччини «великодушним і водночас справедливим кроком»¹⁷. Утім, наслідком такої політики стало, зокрема, те, що якщо у 2001 р. у цій сусідній державі вже ідентифікували себе русинами 24 тис. осіб, а українцями – 11 тис. осіб, то через 10 років, не в останню чергу завдяки активній пропагандистській діяльності прибічників русинства, - уже 33,4 тис. осіб уважали себе русинами, а українцями – лише 7,4 тис.¹⁸

Так звана русинська проблема – окрема й складна тема, але важливо усвідомлювати, що вона не лише існує, але й є, з нашого погляду, однією із потенційних загроз для України, адже русинський рух у Закарпатті та в інших державах регіону, по своїй суті - українофобський, антиукраїнський, фактично підтримується нашими західними сусідами - країнами-членами ЄС і НАТО, зокрема Словаччиною і Угорщиною. Підтвердженням цього є, наприклад, відкриття й активна діяльність Інституту русинської мови й культури при Пряшівському університеті у Словаччині або діяльність Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II в українському місті Берегово, який фінансується урядом Угорщини, у публікаціях та публічних виступах викладачів якого озвучується позиція офіційного Будапешта щодо України, зокрема щодо т. зв. русинського населення Закарпаття¹⁹.

Загалом псевдонакову кампанію, що триває від початку 1990-х років і названа «політичним русинством», намагання його adeptів етнічно протиставити закарпатських русинів українцям не слід недооцінювати, особливо тепер, коли це протиставлення набуває дещо іншої аргументації – довести тотожність русинів і «русскіх», тобто концептуально перетворити Закарпаття на історичну частину Росії, «русского мира», що потребує «захисту співвітчизників». Пропагандисти Кремля (П. Шорніков, С. Суляк та ін.) на цьому не зупиняються й поширюють концепцію, за якою феномен «русинства» охоплює не тільки корінних мешканців Закарпаття, а й ширшу й довшу територіальну смугу, зокрема придністровську територію Молдови, - все це є безпековим викликом у Карпатському регіоні.

На завершення слід відзначити, що вирішення складних питань етнонаціонального характеру має вагомe значення для налагодження відносин України із сусідніми державами, а відтак і ефективного розвитку співпраці в Карпатському регіоні. Це передбачає удосконалення нормативно-правового поля та посилення інституційної спроможності державної політики забезпечення прав національних меншин. Зокрема, забезпечення освітньо-культурних й інформаційних прав національних меншин в Україні полягає, з одного боку, у забезпеченні прав національних меншин на доступ до навчання та інформації рідною мовою, а з іншого – інтеграції національних меншин у вітчизняний освітньо-культурно-інформаційний простір, а отже – активне залучення національних меншин до національного державотворення в Україні.

Успіх у цій сфері насамперед залежить від конструктивної регіональної співпраці, спрямованої на вирішення питань етнонаціонального характеру, зокрема як щодо задоволення інформаційних, культурних та освітніх прав національних меншин в Україні, так і щодо українських діаспор у сусідніх державах. Необхідно посилити гуманітарну складову в ході реалізації чотирьох програм транскордонної співпраці з Європейським Союзом, які фінансуються ЄС, а саме: «Польща – Білорусь – Україна», «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна», «Румунія – Україна» та Дунайська транскордонна програма, а також активізувати

роботу створеної у 2008 р. Асоціації «Єврорегіон Карпати – Україна», що є національним представництвом Карпатського єврорегіону, який об'єднує 16 млн. осіб п'яти країн Центрально-Східної Європи – України, Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини.

Також необхідно розширити консультативний діалог на державному рівні з нашими західними сусідами зі спірних проблем наших взаємовідносин, активізувати міжпарламентське співробітництво і швидку превентивну дипломатію, а також вектор публічної дипломатії на рівні громадських організацій та регіональних інституцій і широкої громадськості, прискорити процес децентралізації в Україні. Виходячи зі спільності національно-державницьких інтересів держав регіону щодо розвитку європейської інтеграції та поглиблення добросусідських відносин, доцільною є розробка стратегічної концепції і довгострокового плану співробітництва України і сусідніх держав Центрально-Східної Європи в нових геополітичних умовах. В цьому ж ряду - необхідність відновлення раніше ліквідованих і відкриття нових консульських установ України в країнах регіону та навпаки.

Не менш важливим є максимальне використання Україною нових форматів регіональної співпраці, якими є т. зв. «Люблінський трикутник», заснований влітку 2020 р. Україною, Польщею та Литвою з можливим його розширенням, наприклад за рахунок Латвії та Естонії, і наповненням його діяльності не тільки військово-політичним, а й торговельно-економічним, інвестиційним, соціокультурним змістом, а також поглиблення співпраці у сфері регіональної безпекової та оборонної політики з перспективою долучення до т. зв. «Бухарестської дев'ятки», започаткованої у 2015 р. з ініціативи Румунії та Польщі за участі інших країн Вишеградської четвірки (Чехія, Угорщина, Словаччина), країн Балтії (Естонія, Латвія, Литва) і Болгарії та з ініціативою «Тримор'я». Нарешті, важливим є також використання як позитивного, так і врахування негативного досвіду участі України в таких давно діючих міжнародних регіональних об'єднаннях, як Дунайська комісія, ОЧЕС і ГУАМ, активізація взаємодії держав-партнерів у двосторонньому та багатосторонньому вимірах у рамках Балто-Чорноморської співпраці за рахунок повноцінного долучення, крім Литви, ще й Латвії та Естонії, з можливим виходом на Скандинавські держави. Адже євроінтеграційний чинник, безпекові виклики агресії Російської Федерації є потужним важелем для поглиблення міждержавного партнерства в Карпатському регіоні.

Все це, безумовно, сприятиме більш динамічному й ефективному впровадженню системних реформ і руху України в напрямі європейської та євроатлантичної інтеграції. І що успішнішою та сильнішою економічно і стабільнішою політично буде Україна, то з більшою повагою й зацікавленістю в поглибленні рівноправного і взаємокорисного співробітництва будуть ставитися до неї найближчі сусіди й партнери.

ДЖЕРЕЛА

- 1 Віднянський С. Особливості становлення зовнішньої політики незалежної України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 20. – К., 2011. – С. 27.
- 2 Ткач Д.І. Угорщина в контексті суспільних трансформацій: монографія. – К., 2004. – С. 414.
- 3 Зленко А.М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. – Харків, 2003. – С. 65.
- 4 Україна на міжнародній арені: зб. документів і матеріалів. 1986-1990 рр. – К., 1993. – С. 20-21.
- 5 Там само. – С. 27-30.
- 6 Кулеба Дмитро. Криза – це привід стати сильнішими // Україна дипломатична. Науковий щорічник. – Вип. 21. – К., 2020. – С. 10-11.
- 7 Ерно Кешкенъ. Ми були першими (до 25-річчя встановлення дипломатичних відносин і підписання Договору про основи добросусідства і співробітництва між Угорщиною і Україною) // Україна дипломатична: науковий щорічник. – Вип. 17. – К., 2016. – С. 416-429.
- 8 Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси: монографія. – К., 2020. – С. 630.
- 9 Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно-тематична частина: Д-Й. – К., 2010. – С. 68.
- 10 Див.: Віднянський С.В. Українсько-угорські відносини: проблемні питання та роль історичної науки // Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний щоквартальний збірник. - № 1 (46). 2018. – С. 19.
- 11 Див.: Інтерв'ю С. Сидоренка з Д. Тужанським // Європейська правда.
- 12 Див.: Лозовий В.С. Гуманітарна політика Угорщини на Закарпатті: історичні витоки та сучасна реалізація // Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний щоквартальний збірник. - № 3-4 (51). 2019. – С. 15-21.
- 13 Див.: Румунська та молдавська національні меншини в Україні: стан, тенденції та можливості співпраці: зб. наук.-експерт. матеріалів: за наук. ред. Ю.А. Тищенко. – Київ, 2019. – С. 63; Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно-тематична частина: Д-Й. – К., 2010. – С. 47-49.
- 14 Румунська та молдавська національні меншини в Україні: стан, тенденції та можливості співпраці. – С. 64.
- 15 День. – 17.07 2018.
- 16 Див.: Іванов М.С. Динаміка українсько-словацьких міждержавних відносин на сучасному етапі // Стратегічні пріоритети. 2018. № 2 (47). С. 39-46.
- 17 Див.: Dennik N. 13.05 2021.
- 18 Див.: Віднянський С.В. Актуалізація «русинського питання» в Закарпатті та за його межами в контексті анексії Криму і війни на Сході України // Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний щоквартальний збірник. Серія «Політика». -№ 1 (42). - 2017. – С. 15.
- 19 Див.: Русинство в Україні: сепаратизм чи політичні маніпуляції? // Стратегічні пріоритети: науково-аналітичний щоквартальний збірник. Серія «Політика». № 1 (42). 2017. – С.5-93; Віднянський С. Щодо т. зв. «дискримінації підкарпатських русинів за національною ознакою»: аналітична довідка // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. Вип. 29. - К., 2020. - С. 294-315.

REFERENCES

1. Ivanov, M.S. (2018). Dynamika ukrains'ko-slovats'kykh mizhderzhavnykh vidnosyn na suchasnomu etapi. *Stratehichni priorityty*, 2 (47), 39-46 [in Ukrainian].
2. Keshken', E. (2016). *Mybulypershymy (do 25-richchia vstanovlennia dyplomatychnykh vidnosyn i pidpysannia Dohovoru pro osnovy dobrosusidstva i spivrobotnytstva mizh Uhorschynoiu i Ukrainoiu)*. *Ukraina dyplomatychna. Naukovyj schorichnyk*, 17, 416-429 [in Ukrainian].
3. Kuleba, D. (2020). Kriza – ce pryvid staty syljnisimy. *Ukraina dyplomatychna. Naukovyj schorichnyk*, 21 [in Ukrainian].
4. Tkach, D.I. (2004). *Uhorschyna v konteksti suspil'nykh transformatsij: Monohrafiia*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Lozovyj, V.S. (2019). Humanitarna polityka Uhorschyny na Zakarpatti: istorychni vytoky ta suchasna realizatsiia. *Stratehichni priorityty. Naukovo-analitychnyj schokvartal'nyj zbirnyk*, 3-4 (51), 15-21 [in Ukrainian].
6. *Rumuns'ka ta moldavs'ka natsional'ni menshyny v Ukraini: stan, tendentsii ta mozhlivosti spivpratsi: zb. nauk.-ekspert. materialiv: za nauk.* (2019). Kyiv [in Ukrainian].
7. *Ukraina na mizhnarodnij areni. Zb. dokumentiv i materialiv. 1986-1990 rr.* (1993). Kyiv [in Ukrainian].
8. *Ukraina v mizhnarodnykh vidnosynakh. Entsyklopedychnyj slovnyk-dovidnyk.* (2010). (Vol.2). Kyiv [in Ukrainian].
9. Vidnianskyi, S.V. (2017). Aktualizatsiia rusyns'koho pytannia v Zakarpatti ta za ii mezhamy v konteksti aneksii Krymu i vijny na Skhodi Ukrainy. *Stratehichni priorityty. Naukovo-analitychnyj schokvartal'nyj zbirnyk*, 1 (42), 8-17 [in Ukrainian].
10. Vidnianskyi, S.V. (2011). Osoblyvosti stanovlennia zovnishn'oi polityky nezalezhnoi Ukrainy. *Mizhnarodni zv'iazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky – International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*, 20, 18-40 [in Ukrainian].
11. (2017). Rusynstvo v Ukraini: separatyzm chy politychni manipuliatsii? *Stratehichni priorityty. Naukovo-analitychnyj schokvartal'nyj zbirnyk*, 1 (42), 5-93 [in Ukrainian].
12. Vidnianskyi S.V. (2020). Schodo t. zv. dyskryminatsii pidkarpats'kykh rusyniv za natsional'noi oznakoiu: analitychna dovidka. *Mizhnarodni zv'iazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky – International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*, 29, 294-315 [in Ukrainian].
13. Vidnianskyi, S.V. (Ed.). (2020). *Ukraina v istorii Yevropy XIX – pochatku XXI st.: istorychni narysy: monohrafiia*. Kyiv [in Ukrainian].
14. Vidnianskyi, S.V. (2018). Ukrains'ko-uhors'ki vidnosyny: problemni pytannia ta rol' istorychnoi nauky. *Stratehichni priorityty. Naukovo-analitychnyj schokvartal'nyj zbirnyk*, 1(46), 16-25 [in Ukrainian].
15. Zlenko, A.M. (2003). *Dyplomatiia i polityka. Ukraina v protsesi dynamichnykh heopolitychnykh zmin*. Kharkiv [in Ukrainian].